

روش‌های مطالعه قرآن با توجه به ادراک و عمل

با توجه به اینکه عمق نگاه و مطالعه انسان می‌تواند متفاوت باشد روش‌های مطالعه او نیز متفاوت است. برای درک بهتر، این مراتب را با انتخاب سوره‌ای به صورت عملی تجربه می‌کنیم.

سوره انتخابی: سوره مبارکه قارعه

ابتدا سوره را با ترجمه‌ای از آن مطالعه می‌کنیم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند هستی بخش مهربان

القَارِعَةُ (۱)

آن واقعه کوبنده.

مَا الْقَارِعَةُ (۲)

چه کوبنده‌ای! [که قابل وصف نیست]

وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ (۳)

و تو چه می‌دانی آن کوبنده چیست؟

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ (۴)

روزی که مردم مانند پروانگان پراکنده باشند.

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ (۵)

و کوه‌ها چون پشم رنگین حلاجی شده شوند.

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ (۶)

پس اما هر که وزنه اعمالش سنگین باشد،

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (۷)

پس وی در یک زندگی رضایت بخشی است.

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ (۸)

و اما آنکه وزنه اعمالش سبک شود،

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ (۹)

پس جایگاهش هاویه است.

وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهٗ (۱۰)

و تو چه می‌دانی آن چیست؟

نَارٌ حَامِيَةٌ (۱۱)

آتشی سوزنده است.

برخی از مراتب توجه و ادراک آیات و سوره‌های قرآن را می‌توان به صورت زیر بیان نمود:

انس با آیات و سوره‌ها

انس با چیزی به معنای دور شدن حالت دوری و کراهت است. در این حالت برای انسان همراه و قرین بودن با مانوس خود بسیار مطلوب است. انس در اثر همجواری، هم‌افقی، هم‌جهتی و هم راستایی به وجود می‌آید. تکرار مطالعه و رفت و برگشت بر روی مطلبی می‌تواند منجر به انس شود.

طبیعی است انس هم می‌تواند مقدمه ارتباط و هم نتیجه ارتباط باشد.

برای انس یافتن با سوره مبارکه قارعه:

- آن را با لحن‌های مختلف بخوانید.
 - در یک هفته سعی کنید، هر روز بعد از نمازها و یا در نوافله‌ها به صورت مرتب این سوره را بخوانید.
 - سعی کنید تفسیری از سوره مطالعه کنید.
 - در گفتگوهای روزانه خود از پیام‌های سوره و یا مثال‌های آن با دیگران گفتگو کنید.
 - در مورد مضامین آن تفکر نمایید. به ویژه در نیمه‌های شب.
- طبیعی است که انس با چیزی سبب می‌شود و مهم‌ترین سبب، توجه جهت‌دار و هم‌سنجی است. و البته در انس حدی وجود ندارد.

تفکر در سوره‌ها، آیات و واژه‌های قرآن

تفکر در قرآن به معنای دقت در مضامین لغات، آیات و سوره‌های قرآن برای فهم معانی و کشف روابط بین آنها و دریافت حقیقت از لایه‌های متن و ظاهر آنست. در این راستا لازم است فرد با قوای تصویرگری خود و نیز با قوه استدلال و استنتاجش، مطالب را در صحیفه جان خود حاضر نماید و از رهگذر این تصور، استدلال، چیدمان و رابطه‌گیری به پیام‌های جدید دست یابد.

فردی که در قرآن تفکر می‌کند در نظر دارد تا از هر داستان، مثل، امر و نهی و ... رابطه‌ای را کشف نموده و حقیقتی از این عالم را دریافت نماید. بنابراین اگر این قوه تفکر از انسان سلب شود امکان ارتباط دهی مطالب و فهم پیام‌ها و ارتباط با ملکوت و غیب عالم برای او محقق نخواهد بود.^۱

برای تفکر در سوره مبارکه قارعه مراحل زیر را پی بگیرید:

- مرحله اول: موضوعاتی که در سوره از آن سخن رانده شده است.

در این حالت لازم است مانند نمونه زیر سوره را موضوع بندی کنیم:

موضوع ۱. معرفی قیامت با وصف کوبندگی

موضوع ۲. ویژگی‌های روز قیامت

موضوع ۳. معرفی اساس ارزش‌گذاری در آن روز

- مرحله دوم: عناصر هر موضوع را به تفکیک بیان و تصویر سازی نمایید.

عناصر موضوع ۱. کوبش و به هم ریختن

عناصر موضوع ۲. انبوه پروانگان و جمع شدن به علاوه کوه‌هایی که به صورت پشم حلاجی شده‌اند.

^۱ به کتاب پرورش تفکر قرآنی از همین مجموعه رجوع شود.

عناصر موضوع ۳. سنگینی و سبکی و ترازو

- مرحله سوم: ارتباط بین موضوعات با هم

انسان + روز قیامت و وضعیت عالم در آن روز + مشاهده حق و اعمال + محاسبه + پاداش + جزا + +

مرحله چهارم: گزاره‌هایی منطقی از سوره

روز قیامت روز سختی است.

در آن روز اعمال محاسبه شده به نسبت حظ و بهره‌ای که از حق دارد پاداش یا جزا می‌بیند.

هاویه جایگاه دوزخیان در روز قیامت است که به واسطه سبک بودن میزان از حق، نصیب فرد می‌شود.

تعقل در واژه‌ها، آیات و سوره‌ها

بهرمندی از تفکر زمینه شکوفایی عقل را در محضر قرآن فراهم می‌سازد به این ترتیب که پیام‌هایی که از قرآن استنباط می‌شود، پیام‌هایی حقیقی است. این پیام‌ها همان گزاره‌هایی هستند که برای تعقل در زندگی در هر کاری باید مبنا قرار بگیرد. بنابراین با تعقل در آیات، گزاره‌های حقیقی قابل استناد برای هر باور، عمل و عکس‌العملی به دست می‌آید. و بدین ترتیب فرد می‌تواند از این رویکرد، قرآن را در مهم‌ترین میزان و ملاک زندگی‌اش، یعنی عقل، وارد و جاری نماید. فردی که تعقل می‌کند در صدد یافتن گزاره‌های حقیقی قابل استناد است و با توجه به آیات نورانی می‌تواند به حقایق ثابت از آفرینش دست یابد. این حقایق مبنای زندگی حقیقی او در دنیا و آخرت خواهد بود.

برای نمونه به سوره مبارکه قارعه مراجعه کرده، این سوره را مجدداً مطالعه کنید و گزاره‌های عقلی آن را استخراج کنید. طبیعی است در بیان کلامی (در متن عبارات) گزاره‌های عقلی مشابه گزاره‌های تفکری بیان می‌شوند ولی در بیان حقیقی (در عمل انسان)، این گزاره‌ها مورد اسناد عمل و باور فرد، واقع می‌شوند. لذا در واقع هر گاه گفته می‌شود تعقل انجام شده، ناظر به بیان حقیقی است و بیان کلامی تنها به عنوان نشانه علمی برای تعقل است.

برخی از این گزاره‌ها عبارتند از:

- معیار سنجش روز قیامت حق است.

- با معیار حق، انسان لایق آتش یا زندگی رضایت‌بخشی می‌شود.

- زندگی رضایت‌بخش تنها در صورتی نصیب انسان می‌شود که اعمال او از حق بهره داشته باشد.

اگر گزاره اول در صحنه زندگی فرد قرار گیرد ابتدا در جستجوی مصادیق حق در زندگی افتاده و سپس اعمال خود را در راستای حق قرار می‌دهد و البته چنین کسی هم اکنون در «عیشة راضیة» است.

در تعقل، فرد به مرحله‌ای پا می‌گذارد که لازم است با حقایق یک سوره مبارکه به قدری انس بگیرد که همیشه پیش روی او باشد.

تدبر در واژه‌ها، آیات و سوره‌ها

تدبر به معنای توجه به عاقبت چیزی است. تدبر در قرآن به معنای توجه به عاقبت در نظر گرفته شده برای کلمات، آیات و مضامین سوره است.

در یک کلام مختصر، تدبر در قرآن به معنای اینست که انسان عاقبت کلام وحی را متناسب با ظرف خود متوجه شده و در راستای آن عاقبت قرار گیرد. مهم است که انسان بداند خداوند از او چه خواسته است. لذا در این بررسی لازم است عاقبتی که خداوند برای بنده در نظر گرفته است را متوجه شود. حال ممکن است عاقبت مضمون و غرض کل سوره یا آیه‌ای خاص و یا یک کلمه باشد.

برای این منظور جریان افق دید و برنامه‌ریزی برای عمل و اصلاح نیز در ساحت تدبر وارد می‌شود.

برای نمونه سوره مبارکه قارعه را تدبر می‌کنیم.

در تدبر این سوره لازم است به سؤالات زیر پاسخ داده شود.

- چرا خداوند این سوره را نازل کرد؟
- آیات نورانی آن، دارای چه پیام مهم و اساسی برای انسان و جامعه اوست؟
- آیا حق این سوره دارای مصداق بیرونی نیز هست؟ آیا این مصداق بیرونی همان ولایت نیست؟
- چگونه این سوره می‌تواند انسان را با ولیّ حق، ولایت الله مرتبط و از ولایت طاغوت رها سازد؟

در تدبر علاوه بر اینکه فرد به گزاره‌هایی حقیقی دست می‌یابد، چاره‌اندیشی و تدبیر نیز در او فعال شده و برای آن گزاره‌های حقیقی، در صدد یافتن مصداق‌های واقعی برآمده و برای عملی کردن خواست خدا که در قالب غرض سوره به آن می‌رسد مترصد برنامه و برنامه‌ریزی است.

غرض سوره مبارکه از مهم‌ترین پیام‌های سوره در تدبر است که باید به آن توجه شود لذا در تدبر نوعی کل‌نگری نسبت به سوره نیز وجود دارد.

غرض سوره مبارکه قارعه را می‌توان «انذار انسان و جامعه به وسیله یادآوری قیامت به وجه عظمت و بیان میزان محاسبه آن» بیان داشت.